

LAIKO DEIKSĖ POLITINĖJE RETORIKOJE: PRALEIDIMO IR PRIDĖJIMO STRATEGIJOS VERČIANT Į ANGLŲ KALBĄ

NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Vertimo studijų katedra

Nijole.maskaliuniene@ff.vu.lt

Laiko deiksė straipsnyje aptariama kaip komunikacinio akto sudedamoji dalis. Jos raiška yra svarbi komunikacijos akto metu perteikiamai informacijai suvokti, nes nurodydama laiko momentą, kuriuo vyksta komunikacijos aktas, deiksė tarsi susieja adresantą (kalbėtoją) ir adresatą bei kitus sudėtinius komunikacijos akto elementus į vieną visumą, padedančią kurti ir suvokti kuriamą pasakymą. Dar svarbesnis laiko deiksės vaidmuo tada, kai sakoma kalba (ar užrašytas jos tekstas) verčiama į kitą kalbą. Vertėjas renkasi jam kitoje kalboje prieinamas priemones ne tik kalbos turiniui, bet ir retoriniam poveikiui perteikti. Išnagrinėjus 13 įvairiomis progomis pasakytų Lietuvos politikų kalbų ir jų vertimų (žr. Šaltiniai) nustatyta, kad kartais vertėjai pasirenka praleidimo ar pridėjimo strategiją, t. y. praleidžia laiko deiktikus vertimo tekste, juos kompensuodami ne tik leksinėmis, bet ir gramatinėmis anglų kalbos priemonėmis, arba laiko deiktus vertimo tekste prideda. Straipsnyje aptariamos šių strategijų taikymo implikacijos.

ĮVADAS

Pastaraisiais metais labai išaugo politologų, kalbininkų, diskurso specialistų ir kitų mokslininkų susidomėjimas politikos kalba. Politologus labiausiai domina politinių sprendimų ir veiksmų poveikis visuomenei, todėl jie dažniausiai nagrinėja, kaip politinės realijos konstruojamos diskurse. Kalbininkų ir diskurso specialistų dėmesio centre – kalbos priemonės, kuriomis politinį poveikį turinti informacija perteikiama adresatui siekiant tam tikrų tikslų. Atkreipiamas dėmesys ir į vertimo vaidmenį politiniame diskurse. Pasirodė keli darbai, kuriuose vertimo kalba nagrinėjama įvairiais, ypač pragmatiniais, aspektais ir analizuojamos originalo ir vertimo tekstų sąsajos (Schäffner 2004; 2007; Chilton 2004). Pasiūlyta ir keletas naudingų metodinių rekomendacijų, pavyzdžiui, Christinos Schäffner prospektyvinė ir retrospektyvinė politikos diskurso vertimo analizė. Prospektyvinė analizė taikoma norint nustatyti, kokios kalbinės priemonės geriausiai tinka konkrečiam tikslui pasiekti. Retrospektyvinė analizė naudinga tada, kai nagrinėjamas jau išverstas tekstas ir siekiama nustatyti vertėjo pasirinktas kalbos priemones, paaiškinti jų pasirinkimą strateginių tikslų atžvilgiu.

Lietuvoje politikos diskurso kalba taip pat jau sulaukė tyrėjų dėmesio – apgintos kelios disertacijos (Bielinis 2002; Cibulskienė 2006; Arcimavičienė 2010), kasmet daugėja straipsnių, kuriuose vienu ar kitu aspektu paliečiama šios srities problematika (žr. Cibulskienė 2005; 2007; Koženiauskienė 2005; 2006; Vaišnys 2006; Butkutė 2008; 2009 ir kt.). Vertimo studijų katedroje parengta keletas politikos diskursą ir jo vertimo problemas nagrinėjančių magistro darbų (Kavaliauskaitė 2008; Deveikytė 2010; Meilutė 2010). Juose atlikta retrospektyvinė analizė, kuri vėliau gali būti naudinga ir prospektyvinėms studijoms, kurių Lietuvoje dar beveik nėra.

Tęsiant pradėtus politinės retorikos tyrinėjimus šiame straipsnyje pateikiamas vertimui svarbus laiko deiksės tyrimas, įmanomas tik gretinant lygiagrečius tekstus, t. y. atliktas nedidelis retrospektyvinis tyrimas, kurio objektas – trylika įvairiomis progomis žymių Lietuvos politikų viešai pasakytų kalbų ir jų sinchroninio vertimo į anglų kalbą tekstai.¹ Tyrimo tikslas – išnagrinėti, kokiomis kalbinėmis priemonėmis šiose politinėse kalbose perteikiamas komunikacijos akto laikas originalo kalba ir išvertus anglų kalba. Tikimasi, kad tokia analizė padės nustatyti tam tikras strategijas, kurias vertėjai taiko komunikacijos akto retoriniam poveikiui pasiekti.

Pagal lingvistinio reliatyvizmo teoriją, žmonės naudoja tam tikrus kalbėjimo modelius tam, kad sukurtų tam tikrus mąstymo modelius, kitaip tariant, manipuliuojamas kalba tampa priemone nekalbiniais tikslams pasiekti (Wilson 2004, 398). Tokių tikslų siekia ir politikai, kurie nuolatos naudojami kalbos formomis kaip priemone, pavyzdžiui, siekdami įtikinti auditoriją imtis tam tikrų veiksmų ar nuo jų susilaikyti, pritarti vienokiai ar kitokiai situacijai ar ją pasmerkti. Todėl politinė kalba, kaip politikos diskurso žanras, apibūdinama pagal tam tikrus formalius, funkcinis ir teminius požymius. Jai būdingas veikiamosios rūšies, esamųjų ir būsimųjų laikų vartojimas, laiko deiksė, trumpi sakiniai, pakartojimas, presupozicija, eufemizmai. Šiame straipsnyje aptariamas tik vienas iš politinės kalbos aspektų – laiko deiksė. Todėl analizei naudojami tik tie politikų pasakymai, kuriuose yra laiko deiktikų originalo (šiuo atveju – lietuvių) arba vertimo (anglų) kalbos tekstuose; iš viso šiose kalbose rasta apie 440 tokių sakinių.

KOMUNIKACIJOS AKTAS IR DEIKSĖ

Analizuojant viešai pasakytas politikų kalbas viena svarbiausių sąvokų – komunikacijos aktas. Lietuvių kalbotyroje komunikacijos aktą įprasta vadinti šnekos aktu (Zaikauskas 2002; Jakaitienė 2010), tačiau vertimo studijose dažniau vartojama komunikacijos akto sąvoka, šitaip iš karto implikuojant, kad komunikacijos aktas apima ir diskursą,

¹ Autorė nuoširdžiai dėkoja Monikai Deveikytei už leidimą pasinaudoti magistriniam darbui, kuriam vadovavo straipsnio autorė, surinktais pavyzdžiais. Pavyzdžiai paimti iš įvairiomis progomis Lietuvos politikų – Valdo Adamkaus, Vytauto Landsbergio, Arūno Valinsko, Rolando Pakso ir Artūro Paulausko – pasakytų kalbų (žr. Šaltiniai).

ir žanrą, ir situaciją – ne tik kalbinį šnekos aspektą.² Komunikacijos aktas gali būti suprantamas siauriau kaip kalbėjimo ar tiesiog kalbos situacijos aktas, vykstantis tam tikru konkrečiu metu, t. y. čia ir dabar, ir plačiau – kaip kalbos situacija apskritai, nepaisant to, ar adresantas (kalbėtojas) ir adresatas (klausančiųjų auditorija) yra kalbinėje situacijoje kartu, ar atskirti laiko ir vietos atžvilgiu. Šiame straipsnyje komunikacijos aktas suprantamas siaurai, nes nagrinėjamos konkrečioje situacijoje pasakytos kalbos, kai jų klausytojai turi tiesioginę galimybę priimti ir interpretuoti perteikiamą turinį iš karto, t. y. jie yra adresatas, tiesiogiai patiriantis retorinį sakomos kalbos poveikį. Retoriniu poveikiu straipsnyje laikomas kalbėtojo intencijos realizavimas, dar vadinamas perlokucija (žr. Jakaitienė 2010, 146).

Komunikacijos akto atžvilgiu svarbiausias kalbos elementas yra pasakymas, o jo referentas yra pati tikrovės situacija, kurioje ir vyksta šis komunikacijos aktas. Politikos diskurso kalba susideda iš daug pasakymų, kurių ir interpretuojamų pagal situaciją, kurioje yra kalbėtojas ir jo auditorija. Norint, kad vertimo klausantis asmuo suprastų tokių pasakymų reikšmę, labai svarbu nurodyti komunikacijos akte dalyvaujančius asmenis, komunikacijos akto vietą ir laiką ar aplink esančius objektus, t. y. perteikti asmens, laiko ar vietos deikšę. Deiksės (iš graikų kalbos „nurodymas“) svarbą komunikacijos akte pabrėžia visi jo tyrinėtojai (žr. Levinson 1983; Chilton 2004; Hanks 2005). Paulis Chiltonas (Chilton 2004, 56) apibūdina deiktinę funkciją atliekančius žodžius kaip kalbos priemones tam tikriems deiktiniams santykiams reikšti konkrečioje komunikacijos situacijoje: jie nurodo kalbėjimo momentą, komunikacijos akto narius (adresantą ir adresatą), lokalizuoja asmenis, daiktus ir reiškinius konkrečioje komunikacijos akto situacijoje ne tik adresanto, bet ir vienas kito atžvilgiu (taip pat žr. Rosinas 1996, 9–11). Lietuvių ir anglų kalbose tokią funkciją atlieka įvardžiai (pvz., *aš, tas, šis, I, this*); erdvinius santykius komunikacijos akto situacijoje (vietos ir erdvės deikšę) nusako kai kurierieveksmiai (pvz., *čia, ten, arti, toli, here, there* ir kt.), net kai kurios dalelytės (pvz., *va, ana, antai*) (Jakaitienė 2010, 23), o laiko santykius komunikacijos akto situacijoje (laiko deikšę) nusako tokierieveksmiai kaip *dabar, paskui, vėliau* ir laiko reikšmę turintys junginiai, pavyzdžiui, *šiuo metu* ir pan.

Paprastai situacijos, kuriose vyksta komunikacijos aktas, vadinamos *kontekstu*. Šis terminas apima tokius skirtingus reiškinius kaip tiesioginė („akis į akį“) komunikacija, erdvinė, ideologinė ar istorinė aplinka, deiktiniai ženklai ir diskurso elementai, trumpai tariant, visi veiksniai, vienaip ar kitaip darantys poveikį kalbinei veiklai. Tikroji deiktikų reikšmė išryškėja tik kontekste, nes, pavyzdžiui, vietosrieveksmis *čia / here* tam tikroje situacijoje gali reikšti Lietuvą („Mes **čia** gimėm ir užaugom...“), Seimą („Stovėdamas **čia** gerai prisimenu už langų įrengtas barikadas...“), posėdžių salę („...**čia** mes davėme priesaiką Lietuvai...“) ar net pačią tribūną, kurioje stovi kalbėtojas. Laiko deiktikų reikšmė taip pat priklauso nuo konteksto, pavyzdžiui, laiko deiktikai *dabar / now* ar *šiandien / today* gali reikšti ir siauresnės, ir platesnės aprėpties laiką: po rinkimų („**Dabar**

² Terminas „šnekos aktas“ taip pat apima ne tik raiškos, bet ir kalbėtojo intencijos (lokucijos) bei jos realizavimo (perlokucijos) dalykus ir t. t., bet pats terminas „šnekos aktas“ tarsi susiaurina sąvoką.

reikia dirbti, kad pateisintume rinkėjų lūkesčius“), po karo („...**šiandien** tai būtų nepateisinama[, nes karo sąlygų politika buvo kitokia]...“), šiuo metu („**Dabar** jūs man pataarkite...“), net žymėti tam tikrą slinktį į ateitį („O ką **dabar** darysime?“). Todėl deiksė gali turėti ypatingą politinę reikšmę, nes tinkamai pavartota ir interpretuota gali padėti pasiekti politinius tikslus (žr. Chilton 2004, 57).

Politinių kalbų vertimo analizei svarbi ir komunikacijos akto *deiktinio centro* sąvoka; tokį centrą, Stepheno Levinsono nuomone, sudaro šie elementai:

- kalbėtojas, kaip centrinis asmuo;
- laikas, kai kalbėtojas verbalizuoja savo pasakymą;
- vieta, kurioje yra kalbėtojas pasakymo metu (Levinson 1983, 64).

Trumpai tariant, deiktinis centras – tai *aš*, *čia* ir *dabar*. Visų kitų komunikacijos akto elementų reikšmė priklausys nuo jų santykio su esančiais deiktiniame centre.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos politinės kalbos buvo skirtos tiesioginei komunikacijai su adresatu (klausytojų auditorija) ir turėjo labai aiškius retorinius tikslus. Komunikacijos akto centre – viešai kalbą sakantis politikas, o pats komunikacijos aktas vyksta *čia* ir *dabar*. Prieveiksmis *čia* yra centrinis vietos deiktikas, orieveiksmis *dabar* – centrinis laiko deiktikas. Kalbėtojo adresatas taip pat gali būti įtrauktas į deiktinį centrą, ypač kai kalbėtojas į savo pasakymą įtraukia ir adresatą – savo tikslinę auditoriją, vartodamas įvardį *mes* (pvz., „**Mes** galime tai pasiekti...“).

LAIKO DEIKSĖS RAIŠKA

Kaip minėta, dažniausiai vartojami laiko deiktikai yra laikorieveiksmiai. Bet laiko deiksė kalboje gali būti reiškiami ir kitokiais deiktiniais elementais, pavyzdžiui, sveikinimo frazėmis (sveikinimų *labas rytas*, *labas vakaras* vartojimas priklauso nuo pasakymo laiko) ir tam tikrus laiko aspektus žyminčiais laiko deiktiniais ženklais, tokiais kaip *buvęs*, *former* ar *ex-* junginiuose *buvęs prezidentas*, angl. *former president*, *ex-president* (plg. Levinson 1983, 73–79).

Anglų kalboje be leksinių laiko deiksės raiškos priemonių svarbus vaidmuo tenka gramatinių laikų sistemai, nes gramatiniai laikai parodo veiksmo laiką deiktinio centro atžvilgiu. Esamieji laikai pažymi įvykį ar veiksmą, vykstantį tuo pačiu metu kaip ir komunikacijos aktas. Būtieji laikai nurodo įvykį ar veiksmą, vykusį prieš komunikacijos aktą, o būsimieji laikai nurodo įvykį ar veiksmą, kuris įvyks ar bus atliktas jau po komunikacijos akto.

DEIKTIKŲ VERTIMO STRATEGIJOS

Politikos diskurso vertime deiktikai vaidina ypatingą vaidmenį. Jeigu kalbėtojas savo pasakyme vartoja laiko deiktikus ir teigia, kad kas nors vyksta dabar, *dabar* yra tas lai-

kas, kai kalbėtojas taria šį pasakymą, bet paties deiktiko interpretacija, kaip minėta, gali būti įvairi. Todėl, kaip teigia Chiltonas (2004, 56), vertėjui tenka iššifruoti tą konkrečią situaciją ir perteikti ją kita kalba taip, kad kalbos turinys adresatui (klausytojui ar skaitytojui) būtų visiškai aiškus.

Vertėjas, žinodamas, kad egzistuoja deiktiniai santykiai, versdamas kalbą turi galimybę pasirinkti vertimo strategiją, kuri padėtų tiksliau perteikti pasakymo mintį ir norimą retorinį įspūdį klausytojui ar skaitytojui. Verčiant laiko deiktikus dažniausiai nekyla jokių problemų, jeigu, pavyzdžiui, vienos kalbos laikorieveiksmis išverčiamas kitos kalbos laikorieveiksmiu. Tačiau vertėjai naudojami ir kitais laiko deiktikų raiškos būdais, todėl vertime laiko deiktikus gali pridėti arba praleisti, pastaruoju atveju jų retorinį poveikį kompensuodami kitomis priemonėmis.

Pridėjimo strategija gerai žinoma grožinio teksto vertėjams, ji dažniausiai vartojama norint paaiškinti originalo tekste pasitaikančias realijas (Pažūsis 2010). Paaiškinimo tikslui pridėjimas gali būti naudojamas ir verčiant sakomą kalbą, kai lietuviškai kalbančiam adresatui savaime (ar tariamai) žinomą informaciją reikia pateikti kita kalba kalbantiems klausytojams, kurie tos informacijos gali ir nežinoti.

Praleidimas yra priešinga nei pridėjimas vertimo strategija, kuria vertėjas gali pasinaudoti pragmatiniais sumetimais, jeigu praleista informacija nėra didelis nuostolis turiniui suprasti, o išversta padarytų sakinių ilgesnį ir sudėtingesnį ir šitaip apsunkintų suvokimą (plg. Pažūsis 2010). Taigi pridėjimo ir praleidimo strategijos gali būti naudojamos ne tik verčiant realijas, bet ir perteikiant laiko deiktikus. Toliau jas išnagrinėsime politikų kalbų originalo tekstą lygindami su jo vertimu.

LAIKO DEIKTIKŲ PRALEIDIMAS

Politikų kalbose vartojami laiko deiktikai *šiandien*, *dabar*, *šiuo metu* ir pan. vertimo tekste kartais praleidžiami, leksinius deiktikus kompensuojant kitomis anglų kalbai būdingomis priemonėmis, leidžiančiomis aiškiai išreikšti pasakymo laiką, pvz., gramatiniais veiksmažodžių laikais, tariamąja ar liepiamąja nuosaka.

Laiko deiktikų praleidimo atveju, kai jie kompensuojami atitinkamomis anglų kalbos laikų formomis, nagrinėjamų kalbų vertimuose yra daugiausia. Verčiant lietuvių kalbos pasakymus su esamojo laiko deiktikais gali būti vartojamas paprastas esamasis laikas (*Simple Present*), esamasis tęstinis (*Present Continuous*) ar esamasis atliktinis (*Present Perfect*) anglų kalbos laikas; dažnai šių laikų nereikia tikslinti laiko deiktiku, nes deiktinis centras būna aiškus iš konteksto, plg.:

1a	<i>Dabar</i> ten klesti terorizmas. (V. Landsbergis)	1b	<i>Therefore</i> , terrorism <i>is flourishing</i> there...
2a	<i>Šiuo metu</i> Sąjungos kokybė smarkiai pasikeitusi, jos uždaviniai labiau globalūs. (A. Paulauskas)	2b	<i>The Union that has emerged</i> in a new quality faces new global challenges.

3a	<i>Sveikinu kiekvieną žmogų, savo darbu tą kuriantį šiandien.</i> (V. Adamkus)	3b	<i>I extend my greetings to every single person who is working to build the State of Lithuania.</i>
4a	<i>Žmonės šiandien itin pasigenda konkrečių darbų.</i> (V. Adamkus)	4b	<i>People are impatient for definite actions.</i>
5a	<i>Būtų klaida visus tuos klausimus, kuriuos šiandien keliu, laikyti pavieniais trūkumais.</i> (V. Adamkus)	5b	<i>It would be a mistake to describe the problems that I have raised as separate and unrelated shortcomings.</i>

Pasakymų 1–5 vertimuose praleisti laiko deiktikai, bet pasakymo mintis nepakito, nes komunikacijos akto laikas buvo perteiktas įvairiomis esamųjų laikų formomis. Pavyzdyje 6 laiko deiktikas *iki šios dienos* lietuvių kalboje apima ne tik esamąjį, bet ir būtajį laiką. Lietuvių kalbos sakinyje jis yra būtinas, nes nė viena gramatinių laikų forma pati savaime tokios reikšmės neturi. Anglų kalboje, priešingai, esamasis atliktinis laikas (*Present Perfect*) turi ir tokią reikšmę, t. y. išreiškia praeityje prasidėjusį ir kalbamuju momentu besitęsiantį veiksmą, todėl vertėjui pakanka pavartoti tinkamą laiko formą, o nurodyti laiko deiktiką nebūtina, jis gali būti praleistas, plg.:

6a	<i>Iki šios dienos Lietuva nuėjo ilgą kelią.</i> (A. Valinskas)	6b	<i>Lithuania's road to its current status has been a long one.</i>

Vis dėlto vertime panaudotas kitas laiko deiktikas *current* dar labiau pabrėžia, kad pasakymas susijęs su esamuju laiku, o kelio metafora sustiprina retorinį ilgalaikės kovos įspūdį.

Kartais laiko deiktikai praleidžiami, pasakyme centrinį laiką pakeičiant centriniu asmenu, t. y. įvyksta deiktinė slinktis nuo laiko prie asmens, o laikas tuo atveju išreiškiamas tam tikromis esamąjį laiką numanomomis, absoliučiomis formomis: modaliniais veiksmažodžiais, po kurių eina paprastoji bendratis (*Simple Infinitive*), esamojo laiko tariamąja nuosaka ar liepiamąja nuosaka ir pan., kaip pasakymuose 7 ir 9, kur originalo kalbos *šiandien* „today“ nėra išverstas, o pasakymo mintis yra išreikšta liepiamąja nuosaka *let me recall* (7) ir tariamąja nuosaka *if I claimed* (8), kurias pavartojus klausytojui aišku, jog kalbama apie dabarties momentą:

7a	<i>Nors dialogas prasidėjo iš karto po Kovo 11-osios, šiandien norėčiau prisiminti 1991 m. gruodį Vilniuje, kai mūsų parlamento rūmuose dar tebegulėjo smėlio maišai, įvykusį tuometinės Šiaurės Atlanto – dabar – NATO Parlamentinės Asamblėjos seminarą.</i> (A. Valinskas)	7b	<i>Even though the dialogue started immediately after the 11th of March (let me recall the 1st seminar held by the then North Atlantic, now NATO Parliamentary Assembly, in Vilnius in December 1991) when our parliament building still lived with sand bags.</i>

- 8a *Būčiau nesąžiningas, jeigu šiandien sakčiau, kad nesidžiaugiau savo pergale pirmajame ture. (A. Paulauskas)*
- 8b *I would be dishonest if I claimed that I was not happy to have won in the first round of the election.*
- 9a *Aš manau, kad ir dabar mums reikia daryti tai, ką liepia širdis, ir neabejoju, kad mes padarysime galų gale teisingai. (A. Valinskas)*
- 9b *In this case, let's do what the heart is telling us to do. Beyond any doubts, we will do the right thing.*

Liepiamoji nuosaka (9b) turi kitą prasmę – konstrukcija *let's do* paprastai ne tik susieja kalbėtoją su esamuoju momentu, bet ir labai aiškiai yra nukreipta į ateitį, o modalinę formą *mums reikia daryti* vertėjas pakeičia konkrečiu raginimu *darykime*. Apskritai, retorikoje liepiamoji nuosaka yra viena iš veiksmingiausių kalbos priemonių (žr. Koženiauskiene 2001), todėl pavartojus liepiamąją nuosaką ne tik pateisinamas laiko deiktiko praleidimas, bet ir sustiprinamas pasakymo retorinis poveikis.

Praleidimo strategija gali būti vartojama ir tais atvejais, kai lietuvių kalbos laiko deiktiką galima pakeisti veiksmo pradžia, eiga ar pabaigą reiškiančiais veiksmožodžiais esamajame laike. Jų anglų kalboje gausu, pvz., *start, commence, continue, go on, keep on, cease, stop, finish* ir kt. Nurodydami veiksmo pradžią ar jo tęstinumą, šie veiksmožodžiai implikuoja, kad po jų einantis bendratimi išreikštas veiksmas vyksta esamuoju momentu ir dar bus tęsiamas ateityje arba, jeigu tai pabaigos veiksmožodžiai, kad kalbamuoju momentu veiksmas yra pasibaigęs. Tokio atvejo pavyzdys nagrinėjamosiose kalbose gali būti pasakymas 10:

- 10a *Ir dabar tvirtinu, kad šis ambicingas tikslas yra pasiekiamas, bet kartu reikėtų kelti ir tarpinius tikslus. (V. Adamkus)*
- 10b *I continue to maintain that this ambitious goal is attainable; however we should also establish medium-term objectives.*

Kaip teigia Deveikytė (2010, 22), vertime įvyko slinktis nuo deiktinio centro *dabar* į ateities perspektyvą, o pavartotas junginys **ir dabar** aiškiai išreiškia prezidento „ambicingo tikslo“ tęstinumą, leidžia šį pasakymą interpretuoti kaip prezidento pakartotinį pažadą ir toliau siekti numatytų tikslų, reikalaujant veiksmų iš vyriausybės. Todėl politiniu ir retoriniu požiūriu vertimas yra tikslus, o kalbėtojo retorinis tikslas pasiektas. Tačiau pavyzdžiuose 11 ir 12, priešingai, neišvertus laiko deiktiko *šiandien* retorinis pasakymo įspūdis susilpnėjo, nes kalbėtojas kaip tik ir nori pabrėžti, kad bendro susitarimo ar politinių diskusijų nėra *šiandien, šiuo metu*, o ne apskritai, plg.:

- 11a *Tai pasiekti įmanoma tik bendru sutarimu, o jo šiandien itin stinga. (V. Adamkus)*
- 11b *We will be able to achieve this only by common consent, which is absent.*

- 12a *Jau **dabar** pasigendu rimtų Seimo politinių diskusijų Europos Sąjungos biudžeto reformos klausimais.* (V. Adamkus)
- 12b ***We do not have** serious parliamentary debates on the EU budget reform.*

Kartais vertimuose, siekiant glaustumo, laiko deiktikai praleidžiami kaip perteklinė informacija. Negalima teigti, kad visais atvejais tai yra pateisinama, nes praleidimas užkoduoja ir tam tikrą prasmės ar jos niuanso nuostolį. Tačiau turint galvoje, kad nagrinėjame sakytinės kalbos sinchroninį vertimą, būtina atsižvelgti į galimą vertimo kalbos variantiškumą, t. y. galima tikėtis, kad verčiant šias kalbas raštu laiko deiksės raiška, bent jau kai kuriais atvejais, būtų buvusi kitokia.

LAIKO DEIKTIKŲ PRIDĖJIMAS

Kita dažnai vertėjų taikoma strategija yra laiko deiktikų pavartojimas vertimo kalboje, nors originalo kalboje jų ir nebuvo. Surinktos medžiagos analizė rodo, kad pridėdami laiko deiktikus galima skirti du atvejus. Pirmasis susijęs su tuo, kad vietos deiktikas *čia* ir laiko deiktikas *dabar*, abu būdami deiksės centre, gali vienas kitą pakeisti, nepakeisdami pagrindinės pasakymo minties ar retorinio poveikio. Toks pakeitimas ypač galimas sakytinės kalbos atveju, nes šioje situacijoje *čia* ir *dabar* sutampa, plg.:

- 13a *Lenkiuosi **čia** esantiems savo tėvams, šeimai, artimiesiems bei draugams.* (R. Paksas)
- 13b *I bow to my parents, my family, my relatives and friends, who are with me **today**.*
- 14a *Pirmą kartą **Lietuvoje [čia]** – bendra visų televizijų transliacija.* (R. Paksas)
- 14b ***Today** all television channels in Lithuania have a joint broadcast for the first time.*

Kitu atveju laiko deiktikai pridėdami, kai norima sustiprinti adresanto (kalbėtojo) ryšį su adresatu, su klausančiąja auditorija, sustiprinant pasakymo deiktinį centrą – laiko, vietos ir situacijos dalyvių ryšį, nes tokiu atveju retorinis pasakymo poveikis klausytojui yra didžiausias, plg.:

- 15a *Būtina žengti kitą žingsnį ir priimti šį susitarimą įgyvendinančius įstatymus.* (R. Paksas)
- 15b ***Now** we have to make the next step and pass the relevant laws implementing this agreement.*
- 16a *Beje, ta proga galime pasidžiaugti, kad pastaraisiais metais gyventojų pajamos vidutiniškai augo sparčiau nei kainos ir kad pagal tarptautinius investicinės aplinkos bei ekonominės laisvės vertinimus Lietuva atrodo tikrai gerai.* (R. Paksas)
- 16b *It is gratifying that in recent years the average people's income has been rising faster than prices, and **today** Lithuania enjoys high ratings in the international reports on investment environment and economic freedom.*

17a	<i>Norėtume ir toliau tęsti pastarąją istorinę pastangą.</i> (V. Landsbergis)	17b	<i>We would like to continue that latter historical effort today.</i>
18a	<i>Šiuo pirmuoju svarstymu, kuriuo kaip pirmuoju žingsniu pradedamas svarstymų procesas, turėtų būti siekiama įveikti veidmainystę ir padėti Europai priimti tikresnį ir dorovingesnį sprendimą dėl didžiausių nusikalstamų XX a. tragedijų.</i> (V. Landsbergis)	18b	<i>The aim of this first hearing, starting today as the initial step in a process, should be to overcome hypocrisy and help Europe to have a more true and moral judgement of the greatest criminal tragedies of the 20th century.</i>

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad laiko deiktikų pridėjimas dažnai yra pateisinama vertimo strategija, ypač sakytinėje kalboje, nes jie padeda tiksliau perteikti pasakymo mintį ir retorinį pasakymo poveikį. Jeigu šis tikslas pasiekiamas, vertėjas savo užduotį atliko gerai.

IŠVADOS

Gretinamasis lietuvių politikų kalbų ir jų vertimų į anglų kalbą tyrimas siekiant nustatyti laiko deiksės perteikimo ypatumus vertime parodė, kad tiesioginis nurodymas į pasakymo deiktiniam centrui priklausančius elementus sustiprina komunikacijos akto adresanto (kalbėtojo) ryšį su adresatu – klausančiąja auditorija. Tai ypač pasakytina apie laiko deiktikus, tokius kaip *šiandien*, *dabar*, *šiuo metu*, kurie dažniausiai vartojami laiko deiksei reikšti. Anglų kalboje šių deiktikų retorinis poveikis taip pat yra stipriausias, nors kartais vertėjai pasirenka ne leksines, o gramatines priemones (veiksmažodžio laikus) laiko deiksei reikšti. Kai kuriais atvejais abi šios priemonės vartojamos kartu.

Kita vertus, vertime laiko deiktikai gali būti praleidžiami arba pridedami, šių strategijų pasirinkimą pateisinant retoriniais kalbėtojo tikslais. Laiko deiktikų praleidimas dažnai nereiškia prasminių nuostolių, nes paprastai yra kompensuojamas kitomis kalbos priemonėmis, pavyzdžiui, gramatinėmis laikų formomis, galinčioms atlikti referentinę laiko deiksės funkciją. Taisyklingai vartojant anglų kalbos laikus, papildomas laiko reiškinimas deiktikais iš tikrųjų gali būti perteiktinis, todėl jų praleidimas yra pateisinamas.

Laiko deiktikų pridėjimas, priešingai, skirtas kalbėtojo ryšiui su adresatu sustiprinti, pabrėžiant, kad ir adresantas, ir adresatas yra to paties komunikacinio akto dalyviai *čia ir dabar*, todėl pridėjus laiko deiktikus lengviau pasiekiamas pasakymo retorinis poveikis. Dar kitais atvejais laiko deiktikai pridedami siekiant, kad pasakymas būtų aiškus ir tikslus, ir vertime neliktų jokių prasminių nuostolių.

ŠALTINIAI

- Prezidento Valdo Adamkaus metinis pranešimas (2006). <http://archyvas.lrp.lt/lt/news.full/6522>.
Vertimas. http://prezidentas.is.lt/prezidentas/en/activities/state_of_the_nation.html.
- Prezidento Valdo Adamkaus metinis pranešimas (2007).
http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/spaudos_centras/metiniai_pranesimai.html.
Vertimas. http://prezidentas.is.lt/prezidentas/en/activities/state_of_the_nation.html.
- Prezidento Valdo Adamkaus kalba, pasakyta 2008 m. liepos 6 d. Vilniuje, Daukanto aikštėje, Valstybės dienos proga. <http://archyvas.lrp.lt/lt/news.full/9323>.
Vertimas. <http://archyvas.lrp.lt/lt/news.full/9325>.
- Vytautas Landsbergis. *90 metų naujajai Lietuvai* (Kalba, pasakyta 2008 m. vasario 18 d. Lietuvos atstovybėje ES Briuselyje, paminint Vasario 16-osios akto devyniasdešimtmetį).
http://www3.lrs.lt/pls/inter/vytautas_landsbergis?rid=3552&kid=1&did=81220.
Vertimas. http://www3.lrs.lt/pls/inter/vytautas_landsbergis?rid=3552&kid=1&did=74836.
- Vytautas Landsbergis. *Totalitariniai nusikaltimai – vardan ko? Diskriminacija ir veidmainystė* (Pasisakymas klausymuose *Totalitarinių režimų nusikaltimai*, 2008 m. balandžio 8 d., Europos Komisija, Briuselis.).
http://www3.lrs.lt/pls/inter/vytautas_landsbergis?rid=3552&kid=1&did=76459.
Vertimas. http://www3.lrs.lt/pls/inter/vytautas_landsbergis?rid=3552&kid=1&did=76456.
- Vytautas Landsbergis. *Žmogaus teisės ir požiūris į jas* (Kalba Oslo Laisvės forume, Oslas, 2009 m. gegužės 20 d.). http://www3.lrs.lt/pls/inter/vytautas_landsbergis?rid=3552&kid=1&did=87937.
Vertimas. http://www3.lrs.lt/pls/inter/vytautas_landsbergis?rid=3552&kid=1&did=87382.
- Prezidento Rolando Pakso kalba Europos konferencijoje 2003-04-17.
<http://paksas.president.lt/one.phtml?id=3756>.
Vertimas. <http://paksas.president.lt/en/one.phtml?id=3758>.
- Prezidento Rolando Pakso inauguracinė kalba iškilmingame Seimo posėdyje 2003-02-26. <http://paksas.president.lt/one.phtml?id=3594>.
Vertimas. <http://paksas.president.lt/en/one.phtml?id=3584>.
- Laikinojo Prezidento Artūro Paulausko kalba iškilmingame Europos dienos minėjime Nacionaliniame operos ir baleto teatre, 2004 m. gegužės 9 d. 19 val.
<http://www.paulauskas.lt/index.asp?DL=L&TopicID=111&ArticleID=729&Page=1&SearchTXT=1&iDay=&iMonth=&iYear=>
Vertimas. <http://paulauskas.president.lt/en/one.phtml?id=4958>.
- Laikinojo Prezidento Artūro Paulausko kalba išrinktojo Prezidento inauguracijos proga Seime 2007-07-12. <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=5113>.
Vertimas. [http://www6.lrs.lt/kronikos/pdf/050121/6-7\(82\).pdf](http://www6.lrs.lt/kronikos/pdf/050121/6-7(82).pdf).
- Seimo pirmininko Artūro Paulausko kalba 17-oje Baltijos Asamblėjos sesijoje 2000-12-08. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4411&p_d=6987p_k=1.
Vertimas. <http://www6.lrs.lt/kronikos/pdf/030101/m40.pdf>.
- Seimo pirmininko Arūno Valinsko kalba iškilmingame 2009 m. kovo 11 d. Seimo posėdyje.
[http://www6.lrs.lt/kronikos/pdf/g210-zge4-q5rsF135183\(358\).pdf](http://www6.lrs.lt/kronikos/pdf/g210-zge4-q5rsF135183(358).pdf).
Vertimas. http://www3.seimas.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6126&p_d=85324&p_k=2.
- Seimo pirmininko Arūno Valinsko kalba NATO 60-ųjų ir Lietuvos narystės NATO penktųjų metų minėjime 2009-04-06. <http://senas.kam.lt/index.php/lt/190104/>.
Vertimas. http://www3.seimas.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6126&p_d=85715&p_k=2.

LITERATŪRA

- Arcimavičienė L. 2010. *Moralės modeliai viešajame diskurse: kontrastyvinė metaforų analizė*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Bielinis L. 1996. *Kalbėjimo strategijos politiniame tekste (Lietuvos Respublikos Prezidento A. Brazausko kalbų pavyzdžiu)*. Socialinių mokslų daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Bielinis L. 2002. Lingvistiniai politinės komunikacijos supratimo aspektai. *Respectus Philologicus* 2 (7), 49–59.
- Butkutė L. 2008. Frazeologizmų stilistinės ir retorinės išgalės politiniame diskurse. *Lituanistica* 2, 44–54.
- Butkutė L. 2009. Frazeologinių junginių stilistinė raiška Seimo stenogramose. *Parlamento studijos* 8, 169–178.
- Cibulskienė J. 2005. Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse. *Kalbotyra* LIV (1), 51–64.
- Cibulskienė J. 2006. *Konceptualioji metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos politiniuose diskursuose*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Cibulskienė J. 2007. Metaphorical Thinking in Politics. *Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai* II tomas. Vilnius: VPU, 165–176.
- Chilton P. 2004. *Analyzing Political Discourse. Theory and Practice*. London: Routledge.
- Deveikytė M. 2010. *Laiko ir erdvės raiška politinėje retorikoje: Lietuvos politikų kalbos ir jų vertimai į anglų kalbą*. Magistro darbas.
- Hanks W. 2005. Explorations in the Deictic Field. *Current Anthropology* vol. 46, No 2, 191–220.
- Jakaitienė E. 2010. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kavaliauskaitė V. 2008. *Politinės kalbos anglų ir lietuvių kalbomis: intertekstinis skaitymas*. Magistro darbas.
- Koženiauskiene R. 2001. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Koženiauskiene R. 2005. Politinė retorika etiniu požiūriu. *Parlamento studijos* 3, 110–121.
- Koženiauskiene R. 2006. Brandaus Lietuvos piliečio paieškos politikų kalbose. *Parlamento studijos* 6, 153–166.
- Levinson S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Meilutė J. 2010. *Autoriaus pozicija politinio diskurso tekstuose. Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentų inauguracinės kalbos*. Magistro darbas.
- Pažūsis L. 2010. *Vertimas ir kalba* (rankraštis).
- Rosinas A. 1996. *Lietuvių kalbos įvardžiai. Funkcijos ir semantika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Schäffner Ch. 2004. Political Discourse Analysis from the Point of View of Translation Studies. *Journal of Language and Politics* 3 (1), 117–150.
- Schäffner Ch. 2007. Politics and Translation. *A Companion to Translation Studies*, eds. Kuhlhwiczak, Piotr and Littau, Karin. Clevedon: Multilingual Matters, 134–147.
- Vaišnys A. 2006. Iškilmingo posėdžio kalbų problematika ir prasmė. *Parlamento studijos* 7.
- Wilson J. 2004. Political Discourse. *The Handbook of Discourse Analysis*, ed. Deborah Schiffrin et al. Oxford: Blackwell Publishing, 398–416.
- Zaikauskas E. 2002. *Teoriniai performatyvų pagrindai*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.

TIME DEIXIS IN POLITICAL RHETORIC: TRANSLATION STRATEGIES OF OMISSION AND ADDITION

NIJOLĖ MASKALIŪNIENĖ

Summary

The article discusses the concept of time deixis as a constituent element of the act of communication that is crucial for the understanding of the speaker's message by his/her target audience. The role of deixis increases in translation because languages are different in terms of their lexical and grammatical inventories of expressing deictic reference. The meaning of deictics themselves (personal or demonstrative pronouns, time and place adverbs, etc.) has to be inferred from the context of the utterance. This becomes particularly important in politics, because different contexts may allow a certain degree of flexibility in the interpretation of an utterance and can thus become a powerful means of manipulating the listener. The main focus of the article is on the expression of time deixis in political speeches in Lithuanian and its rendition into English. It is found that translators mainly use two strategies in translating utterances with time deictics: omission and addition. The omission of lexical deictics in translation into English is usually compensated for by grammatical tenses. The addition of time deictics is justified by the translator's efforts to re-create the power of the original (source) speech in translation.